

Bacheloroppgave

VPL05 Vernepleie

**Hvordan legge til rette for trygghet og trivsel i
videregående skole for elever med Asperger syndrom**
**How to facilitate for safety an wellbeing for students
with Asperger syndrom in high school**

Sandra Andersen

Totalt antall sider inkludert forsiden: 42

Molde, 12.09.2016

Høgskolen i Molde
Vitenskapelig høgskole i logistikk

Obligatorisk egenerklæring/gruppeerklæring

Den enkelte student er selv ansvarlig for å sette seg inn i hva som er lovlige hjelpemidler, retningslinjer for bruk av disse og regler om kildebruk. Erklæringen skal bevisstgjøre studentene på deres ansvar og hvilke konsekvenser fusk kan medføre. Manglende erklæring fritar ikke studentene fra sitt ansvar.

Du/dere fyller ut erklæringen ved å klikke i ruten til høyre for den enkelte del 1-6:		
1.	Jeg/vi erklærer herved at min/vår besvarelse er mitt/vårt eget arbeid, og at jeg/vi ikke har brukt andre kilder eller har mottatt annen hjelp enn det som er nevnt i besvarelsen.	☐
2.	Jeg/vi erklærer videre at denne besvarelsen: <ul style="list-style-type: none">• ikke har vært brukt til annen eksamen ved annen avdeling/universitet/høgskole innenlands eller utenlands.• ikke refererer til andres arbeid uten at det er oppgitt.• ikke refererer til eget tidligere arbeid uten at det er oppgitt.• har alle referansene oppgitt i litteraturlisten.• ikke er en kopi, duplikat eller avskrift av andres arbeid eller besvarelse.	☐
3.	Jeg/vi er kjent med at brudd på ovennevnte er å <u>betrakte som fusk</u> og kan medføre annullering av eksamen og utestengelse fra universiteter og høgskoler i Norge, jf. Universitets- og høgskoleloven §§4-7 og 4-8 og Forskrift om eksamen §§14 og 15.	☐
4.	Jeg/vi er kjent med at alle innleverte oppgaver kan bli plagiatkontrollert i Ephorus, se Retningslinjer for elektronisk innlevering og publisering av studiepoenggivende studentoppgaver	☐
5.	Jeg/vi er kjent med at høgskolen vil behandle alle saker hvor det forligger mistanke om fusk etter høgskolens retningslinjer for behandling av saker om fusk	☐
6.	Jeg/vi har satt oss inn i regler og retningslinjer i bruk av kilder og referanser på biblioteket sine nettsider	☐

Publiseringsavtale

Studiepoeng: 15

Veileder: Randi Gunnerød

Fullmakt til elektronisk publisering av oppgaven

Forfatter(ne) har opphavsrett til oppgaven. Det betyr blant annet enerett til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (Åndsverkloven, §2).

Alle oppgaver som fyller kriteriene vil bli registrert og publisert i Brage HiM med forfatter(ne)s godkjenning.

Oppgaver som er unntatt offentlighet eller båndlagt vil ikke bli publisert.

Jeg/vi gir herved Høgskolen i Molde en vederlagsfri rett til å gjøre oppgaven tilgjengelig for elektronisk publisering:

ja nei

Er oppgaven båndlagt (konfidensiell)?

ja nei

(Båndleggingsavtale må fylles ut)

- Hvis ja:

Kan oppgaven publiseres når båndleggingsperioden er over?

ja nei

Er oppgaven unntatt offentlighet?

ja nei

(inneholder taushetsbelagt informasjon. Jfr. Offl. §13/Fvl. §13)

Dato: 12.09.2016

Antall ord: 10 233

Forord

I am odd, I am new
I wonder if you are too
I hear voices in the air
I see you don't, and that's not fair
I want to not feel blue
I am odd, I am new
I pretend that you are too
I feel like a boy in outerspace
I touch the stars and I feel out of place
I worry what others might think
I cry when people laugh, it makes me shrink
I am odd, I am new
I understand now that so are you
I say «I feel like a castaway»
I dream of a day that that's okay
I try to fit in
I hope that someday I do
I am odd, I am new

Dikt av Benjamin Giroux 10 år, med Asperger syndrom

1.0	Innledning	1
2.0	Problemstilling.....	2
2.1	Avgrensing og begrunnelse av problemstilling.....	2
2.2	Definisjon av begreper i problemstillingen	2
2.2.1	Asperger syndrom	2
2.2.2	Trivsel	2
2.2.3	Trygghet.....	3
3.0	Metode.....	4
3.1	Begrunnelse for valg av metode	4
3.2	Metodisk framgangsmåte i datainnsamling.....	5
3.2.1	Utvalgt data	5
3.2.2	Etisk vurdering	6
3.2.3	Reliabilitet og validitet.....	6
4.0	Teori	7
4.1	Kjennetegn ved diagnosen.....	7
4.1.1	Omfattende språk og kommunikasjonsvansker	8
4.1.2	Spesielle vansker med å omgås andre mennesker.....	9
4.1.3	Merkverdige reaksjoner på omgivelsene	10
4.1.4	Diagnosekritikk	10
4.2	Videregående opplæring.....	12
4.3	Trivsel i skolen.	13
4.4	Stress og utrygghet	14
4.5	Mobbing	16
4.6	Å oppleve seg selv som annerledes	17
4.7	Identitet og selvilde	18
4.8	Ensomhet.....	19
4.9	Pedagogiske prinsipper for undervisning og tilrettelegging.....	20
4.10	Oppsummering.....	24
5.0	Drøfting	26
5.1	Sosialt samvær og personlige relasjoner.	26
5.1.1	Hjelp til å unngå misforståelser og konflikter.....	26
5.1.2	Forebygg sosial utstøting	27
5.1.3	Hjelp til å regulere sosial atferd	29
5.1.4	Demping av stress	31
5.1.5	Hjelp til planlegging.....	31
6.0	Avslutning	33
6.1	Oppsummering	33
6.2	Konklusjon	33
6.3	Refleksjon.....	33
7.0	Litteraturliste.....	35

1.0 Innledning

I denne oppgaven ønsker jeg å sette fokus på hvordan jeg som vernepleier kan gi elever med Asperger syndrom en god skolehverdag. Gjennom fordypningspraksis i den videregående skolen hadde jeg fokus på den inkluderende skole. Jeg møtte også elever med Asperger syndrom som fulgte vanlig undervisning på skolen. Mest inntrykk på meg er likevel møte med en ung mann med Asperger syndrom. Et tilfeldig møte som ga meg en nyskjerrighet på hvordan verden så ut fra hans perspektiv. Yousef er på min egen alder og skriver blogg om hvordan det er å leve med Asperger syndrom. Han beskriver seg selv som sosialt dysfunksjonell og beskriver et liv som er fult av utfordringer. Han beskrev tiden på ungdomsskolen og videregående skole som et minefelt å bevege seg gjennom. Det var ikke skolearbeidet som gjorde ham sliten, men all energien han brukte på å være sosial og å gjøre ting han var utilpass med. Han brukte mye energi på å tenke på hvordan han holde armene sine, beveger beina sine og var hele tiden klar over de sosiale utfordringene. Mye energi bruktes på å tvinge seg gjennom barrierene. Han beskrev også hvordan de andre elevene holdt seg unna og hvordan andes latterliggjøring kjentes i kropp og sjel. I bloggen sin skriver han «Etter hvert som jeg har blitt eldre, har jeg lært meg å bli mer utholdene og takle utfordringene bedre. Det er lagt igjen. Jeg er fortsatt alene. Jeg er fortsatt ensom» Skolen er i dag den viktigste arenaen for sosialisering, og møtet med Yousef inspirerte meg til å se nærmere på hvordan skoledagen kan oppleves som tryggere for elever som har diagnosen Asperger syndrom. Spesielt fordi den generelle trivselen er lavere på videregående skole enn grunnskolen for øvrig. Vernepleiere som jobber i den videregående skolen vil kunne tilrettelegge for at personer som Yousef ikke opplever skolen som et utrygt sted å være. Formålet med oppgaven er å få mer kunnskap om hvordan man praktisk tilrettelegger for dette. Jeg har først laget en liten kunnskapsoversikt over kjennetegn ved diagnosen, og hvilke utfordringer dette kan få for trivsel og trygghet. Deretter har jeg sett på noen pedagogiske prinsipper for tilrettelegging i skolen for barn og unge med Asperger syndrom. Så har jeg forsøkt å drøfte hvordan vernepleieren kan legge til rette for trygghet og trivsel i skolehverdagen på videregående skole ut fra mine funn.

2.0 Problemstilling

Hvordan legge til rette for trygghet og trivsel i videregående skole for elever med Asperger syndrom i videregående skole

2.1 Avgrensing og begrunnelse av problemstilling

Mennesker som har fått diagnosen Asperger syndrom forteller ofte om strevsomme liv. Deres organisatoriske og sosiale vansker blir utfordrende i møte med skolen. Spesielt i den videregående skolen er kravene til sosial kompetanse økende. Prosessbasert læring og krav til samhandling er større nå enn før. Undersøkelser viste at gjennomsnittlig trivsel var lavere på videregående skole enn på tidligere skoletrinn for ungdommer med Asperger syndrom. Forståelsesvanskene og de sosiale følgene av disse utgjorde de vesentlig kildene til vantrivsel (Martinsen mfl. 2006). Det ble naturlig å ha fokus på trivsel og trygghet, siden oppgaven skal ha relevans for meg som vernepleier.

2.2 Definisjon av begreper i problemstillingen

2.2.1 Asperger syndrom

Asperger syndrom er en diagnose innen autismespekteret. På ICD-10 (WHO 2003), det mest brukte klassifiseringssystemet for fysiske og psykiske diagnoser, står Asperger syndrom oppført under kapitlet ”gjennomgripende utviklingsforstyrrelser” (WHO 2003). I følge ICD-10 er hovedkriteriene for Asperger syndrom, kvalitative forstyrrelser av gjensidig sosiale samspill, Svekkelse i verbal og nonverbal kommunikasjon, og begrenset, stereotyp, repetitivt repertoar av interesser og aktiviteter (WHO 2003). Attwood (2013) forklarer Asperger syndrom slik:

”Hjernen er koblet på en annen måte, ikke på feil måte. Barnet prioriterer kunnskapstilegnelse, perfeksjon, sannhet og erkjennelse av den fysiske verden framfor følelser og mellompersonlige erfaringer. Dette kan føre til at verdifulle talenter blir utviklet, men også til sårbarhet i den sosiale verden.”(Attwood 2013:103).

2.2.2 Trivsel

I følge Helsedirektoratet (2015) kommer begrepet trivsel fra det å trives. Begrepet kan omfatte flere dimensjoner, som for eksempel det å like seg, finne seg til rette, utfoldelse og utvikling (Helsedirektoratet 2015). Man kan se på trivselsbegrepet som en opplevelse av

personlig vekst ved at man fokuserer på fremgang, utfoldelse og muligheter (Ibid). Hvordan en person opplever relasjoner med andre, det ”å finne seg til rette”, er et mer sosialt aspekt ved trivselsbegrepet. Ut i fra dette kan en si at trivsel handler om en funksjon, sosial opplevelse, vekst og utvikling (Helsedirektoratet 2015). I følge Helsedirektoratet (2015) er trivsel et uttrykk for en samlet vurdering på tvers av alle livsarenaer til barn og unge er med i. For å forklare trivsel i skolen bruker Helsedirektoratet (2015) begrepet skoletrivsel. Skoletrivsel handler om eleven føler seg inkludert i det psykososiale miljøet på skolen. Begrepet handler også om hvilken grad av tilpasning i skolemiljøet og elevens glede og vurdering av egne erfaringer på skolen (Huebner og Gilman 2006, gjengitt i Helsedirektoratet 2015). Skoletrivsel vil oppleves som sentral i den totale trivselsopplevelsen, da skolen er en av de viktigste livsarenaer for barn og unge (Huebner og Gilman 2006, gjengitt i Helsedirektoratet 2015).

2.2.3 Trygghet

I følge Murray og Lesserr (2007) kan trygghet defineres som sterk overbevisning. Det vil si om du er trygg på noe bekymrer du deg ikke over resultater og tenker det går bra (Murray og Lesser 2007). Begrepet trygghet kan også handle om motivasjon, da trygghet gir en god følelse og skaper indre motivasjon (Murray og Lesser 2007).

I følge Eriksen (2006) er ikke begrepet uproblematisk, dette fordi begrepet sjeldent blir definert. Det finnes også mange måter å være trygg på. Man kan være trygg på seg selv, ha et positivt selvbilde, man kan være trygg i trafikken, trygg på sine venner og trygg i sin livssituasjon (Eriksen 2006). Eriksen (2006) viser til FN,s Commision on Human Security – menneskelig sikkerhet/trygghet- fra 1994, som beskriver menneskelig trygghet som frihet fra knapphet og frihet fra frykt.

3.0 Metode

I følge Tranøy (1986, gjengitt i Dalland 2007) er metode en fremgangsmåte for å bearbeide kunnskap eller etterprøve påstander som fremsettes med krav om å være sanne, gyldige eller holdbare. Aubert (1985, gjengitt i Dalland 2007) definerer metode som en fremgangsmåte til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Det vil si at metode sier noe om hvordan man bør gå til verks for å skaffe eller etterprøve kunnskap. For å velge en bestemt metode må en se på den som vil gi gode data og belyser spørsmål på en faglig interessant måte (Dalland 2007).

3.1 *Begrunnelse for valg av metode*

I valg av metode har jeg lagt til grunn hva som er realistisk å gjennomføre med tanke tid og oppgavens omfang. Jeg må også ta hensyn til etiske vurderinger og hvilke metoder jeg behersker. Jeg har derfor valgt å besvare problemstillingen ved å bruke litteraturstudie. En litteraturstudie er i følge Pettersen (2008) en metode som bygger på data og materiale hentet fra bøker og andre skriftelige kilder.

Jeg har valgt en kvalitativt samfunnsvitenskapelig tilnærming som metode for å samle inn data som jeg trenger for å belyse min problemstilling. Samfunnsvitenskapen handler om hvordan vi skal gå fram for å få informasjon om den sosiale virkeligheten, og ikke minst hvordan denne informasjonen skal analyseres og hva den forteller oss om samfunnsmessige forhold og prosesser (Aadland 2004).

En kvalitativ studie handler om empiri - om kunnskaper som er bygd på erfaringer (Dalland 2007). Jeg ønsker å få fram hva som kjennetegner selve kunnskapen problemstillingen min gir og finne ut hva kunnskapen sier om de samfunnsmessige forholdene og prosessene rundt problemstillingen – jeg ønsker finne ut av det som ledet meg frem til denne her kunnskapen. Det handler om at jeg tar sikte på å finne meninger, oppfatninger, tanker og andre ting som ikke kan tallfestes eller måles (Aadland 2004). Jeg prøver å forstå det samfunnsvitenskapelige perspektivet – den sosiale virkeligheten, Jeg har brukt både primær og sekundærlitteratur. Sekundærlitteratur betyr at den henvises til en tidligere opprinnelig publikasjon (Dalland 2007).

3.2 Metodisk framgangsmåte i datainnsamling

Startet med bøker på pensum. Bøker som var relevante var:

Aadland (2004). *Og eg ser på deg. Vitenskapsteori for helse- og sosialarbeidere.*

Dalland (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter.*

Garsjø (2000). *Sosiologisk tenkemåte. En introduksjon for helse- og sosialarbeidere.*

Norvoll, (2009). Kap 4. *Sosiale avvik og sosial kontroll.*

For å finne annen litteratur søkte jeg etter bøker på biblioteket sine hjemmesider (Oria).

Der brukte jeg søkeordene: Asperger syndrom, Asperger syndrom og mobbing, elever med Asperger syndrom i skolen.

Ved å bruke søkeordene Asperger syndrom fant jeg bøkene til Attwood (1998) og Murray (2007). Ved å søke på Asperger syndrom og mobbing, fant jeg boken til Dubin (2010).

Denne boken ble ikke brukt så mye, men var nyttig å lese, da Dubin selv har Asperger syndrom og ble mobbet på skolen. Bøkene Martinsen mfl. (2006) og Martinsen mfl. (2015) fant jeg ved å søke på elever med Asperger syndrom i skole.

Deretter søkte jeg litt på internett, der jeg brukte google, lovdata, autismeforeningen sine hjemmesider, statped osv. Her brukte jeg de samme søkeordene som da jeg søkte i Oria.

Tidlig i prosessen fikk jeg litteraturtips fra veileder. Hun tipset meg om Idunn der jeg fant en artikkel av Kaland som handlet om tiltak mot mobbing for elever med Asperger syndrom. Denne artikkelen ble ikke brukt i oppgaven, men var nyttig å lese. Jeg fikk også tips om et hefte som handler om elever med Asperger syndrom i videregående skolen. Til slutt gjorde jeg et mer systematisk søk på idunn og Oria.

3.2.1 Utvalgt data

Empiri og data brukes ofte om hverandre. Empiri er utsagn fra erfaringer fra virkeligheten, mens data ofte betraktes som sannheten om virkeligheten. Data handler om noe som skapes og som gir et bindeledd mellom virkeligheten og det som skal undersøkes (Dalland 2007).

Jeg har sortert ut materialet som jeg mener er relevant for å dekke problemstillingen min. Jeg valgte derfor først å finne teori om hva diagnosen Asperger innebærer siden dette danner grunnlaget for å kunne si noe om hvordan de skal oppleve trygghet og trivsel på skolen.

Deretter mer litteratur og forskning på pedagogiske tilnærminger til elever med Asperger syndrom i skolen.

3.2.2 Etisk vurdering

I denne undersøkelsesprosessen har jeg stått ovenfor noen valg knyttet til både hvilket tema og hvilken problemstilling jeg skulle velge. Valget falt på litteraturstudium. Slik har jeg ikke vært i direkte kontakt med andre mennesker. I min gjennomgang og utvalg av data og empiri, har jeg vært bevisst på og stilt meg kritisk til eventuelle fallgruver og utfordringer som forskeren kan ha stått ovenfor i sine prosjekt som omhandler sårbare personer med Asperger syndrom.

3.2.3 Reliabilitet og validitet

I min undersøkelse har jeg tatt høyde for at jeg er student og at dette er mitt første møte med en slik måte å behandle kunnskap på. I ettertid ser jeg at en kunne og burde laget en søkematrise slik at jeg kunne vise påliteligheten i innsamlingen. Jeg mener likevel at jeg har beskrevet systematikken og metodisk fremgangsmåte slik at prosessen blir synlig for leseren.

Jeg har forsøkt å være bevisst på ulike søkekombinasjoner, ord og språk, slik at det frembringes et mangfold av data der flere aspekter ved problemstillingen min avdekkes. Jeg ønsker å få fram hva som kjennetegner den kunnskapen problemstillingen min gir - det som ledet meg frem til denne kunnskapen (Dalland 2007).

Validiteten i dette litteraturstudiet skal også vurderes. Jeg har hovedsakelig studert artikler, rapporter, anerkjente fagbøker, stortingsmeldinger, offentlige utredninger.

Validiteten/gyldigheten er en slags pålitelig garanti i mitt studium. For eksempel er teorien til min problemstilling tilpasset og i samsvar med min utvalgte empiri, på en slik måte at de utfordrer hverandre. Jeg vurderer derfor det empiriske materialet relevans anså jeg som gyldig, da jeg har forøkt å søke etter avhandlinger/studier som er gjort gjennom en direkte kontakt – et feltarbeid over tid av anerkjente vitenskaper (Aadland 2004). Feltarbeidet viser at forskningen har en nærhet til menneskene som skal undersøkes. I mitt materiale har tre studier anvendt både intervju, feltarbeid og deltagende observasjon. Videre tolket jeg det som kom frem. Med bakgrunn i at vi alle er mennesker og tolker ting ulikt, vet jeg at jeg må være forsiktig med min forforståelse for andre. Med bevissthet om at jeg er inne på et usikkert område der andres tanker og følelser tolkes av meg, forforståelsen din.

4.0 Teori

4.1 Kjennetegn ved diagnosen

Diagnosen Asperger syndrom har eksistert som selvstendig diagnose i omtrent 30 år (Attwood 1998). Allerede på 1700-tallet beskrev Jean Itard og John Haslam barn med Asperger syndrom. Denne beskrivelsen, har likhetstrekk med de barna som pedagog og barnepsykiater Hans Asperger beskrev i 1944 (Ibid). Han skildret gutter som viste avvik i sosial interaksjon og kommunikasjon. Leo Kanner publiserte i 1943 en artikkel der han beskrev infantil autisme (Ibid). På grunnlag av avvikende utvikling i sosial interaksjon, kommunikasjon og forestillingsevne, ble diagnosen definert som en utviklingsforstyrrelse (Attwood 1998). Det betyr at alle vesentlige livsområder blir berørt av funksjonshemmingen (Martinsen mfl. 2006). Det var ikke før i 1981 at begrepet Asperger syndrom ble lansert av Lorna Wing, en engelsk psykiater og forfatter av mange fagartikler om autismeforstyrrelser. Målet var å spre kunnskap om denne gruppen mennesker som har lignende problemer som autisme. Hun mente at disse menneskene hadde større framtidsutsikter enn de med diagnosen autisme. Wing fikk gjennomslag med sine beskrivelser (Attwood 1998).

Selv om barn og unge med Asperger syndrom har like forskjellige som andre barn er forskjellige, gir den autistiske triade og diagnosesystemet ICD-10 (WHO 2003) utgangspunkt for noen fellestrekk og kjennetegn på diagnosen. ICD-10 er et klassifikasjons – og diagnosesystem som er utgitt av verdens helseorganisasjon (WHO 2003). Dette er diagnosesystemet vi bruker i Norge (Martinsen m.fl. 2015). Systemet presenterer følgende kriterier for Asperger syndrom: 1. Fravær av klinisk signifikant, generell forsinkelse i språk eller kognitiv utvikling. 2. Kvalitative avvik i gjensidig sosial interaksjon. 3. Begrensede, gjentatte og stereotype atferdsmønster, interesser og aktiviteter. Asperger syndrom er en nevrologisk gjennomgripende utviklingsforstyrrelse. Det betyr at alle vesentlige livsområder blir berørt av funksjonshemmingen. Det er tre sentrale dimensjoner som ligger til grunn form beskrivelsen og forståelsen av diagnosen og blir ofte kalt den «autistiske tiraden» (Martinsen mfl. 2015)

4.1.1 Omfattende språk og kommunikasjonsvansker

Å bli forstått og forstå er den viktigste dimensjonen i mellommenneskelig kommunikasjon. Likevel er dette det som Aadland (2004) beskriver som taus kunnskap. Kunnskap om hvordan vi omgås andre og hvordan dette gir oss «ansiktsuttrykk, ord og holdninger overfor mennesker vi møter» (Aadland 2004:84).

Språket kan være både en styrke og en svakhet. De fleste med Asperger har sterk interesse for språk (Martinsen mfl. 2006). Mange liker å leke med ord og lage ordspill. De har ofte en pragmatisk forståelse av ordene og opptatt av hva de egentlig betyr. Dette gir utfordringer med å forstå ord og ytringer som blir brukt i overført betydning, som metaforer, ordtak, sarkasme og ironi (Martinsen mfl. 2006).

Personer med Asperger syndrom har også vansker med å forstå at ordene kan ha ulik betydning avhengig av kontekst (Martinsen mfl. 2006). For å forstå hva en samtalepartner sier må tilhørerne alltid tolke det som blir sagt, ut fra den sammenhengen det blir sagt i (Aadland 2004).

«Dette krever at man må oppfatte sammenhengen mellom det som blir sagt og det som skjer i situasjonen, og kunnskap om språklige og kulturelle regler som gjelder i den situasjonen der samtalen finner sted.» (Martinsen mfl. 2006:17).

Det er derfor lett å misforstå og å bli misforstått (Martinsen mfl. 2006). De har også utfordringer med å forstå og tolke andres ikke-språklige kommunikasjon som mimikk, gester og andre kroppslige uttrykk for følelsesmessige tilstander som glede, sinne, smerte, vennlighet osv (Martinsen mfl. 2006).

I praksis overhørte jeg en samtale mellom en elev med Asperger og hennes lærer. Eleven hadde svært skitne briller og lærere spurte om hun hadde pusset brillene sine i dag. «Nei» svarte eleven. Læreren gjentok spørsmålet, nå med høyere stemme, gest mot vasken og et ansiktsuttrykk som viste at hun var irritert. Eleven var svært forvirret og svarte «nei det har jeg ikke». Fremdeles oppfattet ikke eleven at læreren egentlig ba henne om å pusse brillene, og ble forvirret.

Personer med Asperger vil derfor ha vanskelig for å forstå ikke-språklig kommunikasjon og uttrykk for tilstander og følelser og å forstå sosiale situasjoner henger sammen (Martinsen 2006). Det er ikke tilstrekkelig å se på kroppsholdninger, bevegelser, ansiktsuttrykk og toneleie for å tolke følelsesmessige reaksjoner med sikkerhet. Også det

som skjer i selve situasjonen er viktige holdepunkter for tolkningen. Dette gir i følge Martinsen (2006) et dobbelt problem.

«De har vanskeligheter med å oppfatte holdepunktene for både forståelsen av konteksten og kommunikasjonen» (Martinsen 2006:19). De mangler på mange måter noe av denne «tause kunnskapen som Aadland (2004) beskriver. Autismespekterforstyrrelser blir ofte også beskrevet som «sosiale lesevansker» (Wigaard 2015).

4.1.2 Spesielle vansker med å omgås andre mennesker

Å ha gode forhold til andre krever relasjonell kompetanse. Denne kompetansen gjenkjennes gjennom ulike følelsesreaksjoner, kroppsspåk og gester og uttrykkes gjennom medfølelse, atipati, usikkerhet, samhörighet og felleskapsopplevelse (Aadland 2004).

De sosiale lesevanskene gir utfordringer med å forholde seg til andre mennesker (Martinsen mfl. 2006). Dårlig forståelse av sosiale situasjoner og ikke språklig kommunikasjon gjør det vanskelig å oppfatte andre menneskers følelser, interesser og intensjoner. Dette preger selvfølgelig det sosiale samspillet med andre (Martinsen mfl. 2006).

Dette gir utfordringer med å se sammenheng mellom egne handlinger og andres reaksjoner. De kan ha vansker med å ta andres perspektiv og viser derfor liten interesse for hva andre er opptatt av (Martinsen mfl. 2006). Samtaler kan være preget av lite gjensidighet og mange kan også oppføre seg på en måte som virker ubehagelig på andre. For eksempel stirre intenst eller gå for nært eller rope høyt i en samtale (Ibid). Et annet trekk kan være at de velger samtaletema som ikke passer inn og ta opp samme tema mange ganger. Et kjennetegn med diagnosen er utvikling av særinteresser, og ofte kan samtalene dreie seg om disse uansett hvem de snakker med (Ibid). Etter hvert som kravene til sosial kompetanse øker med alderen vil dette forsterke vanskene til personer med etter hvert som de vokser opp (Martinsen mfl. 2006). Dette gjør de mer sårbare for å bli mobbet, men også kan deres mangelfulle forståelse av andres handling og intensjoner gjøre at de urettmessig beskylder andre for bevisst å ha gjort noe for å være ekle, mobbe eller skade dem (Dubin 2010).

4.1.3 Merkverdige reaksjoner på omgivelsene

De fleste med diagnosen er også sensitiv på sensorisk stimuli. Lyd, berøring, lukt, lys og temperatur oppleves sterkere og mange inntrykk samtidig kan fort gi en opplevelse av at det blir for mye (Attwood 1998). Det kan virke som om hjernen ikke er i stand til å filtrere bort inntrykk den ikke har behov for (Wigaard 2015). Dette beskrives som filtreringsproblemer. Wigaard (2015) sier at de ser alle detaljene men får ikke med seg helheten. Dette gjør for eksempel at mennesker med autismespektervansker er svært gode på «Finn Willy». Dette er svært detaljerte tegninger der poenget er å finne en fyr med rød stripete topplue. For de uten autisme vil man først se helheten; at dette er et bilde av mennesker på en brygge i en by som går om bord i en båt (Wigaard 2015). Vi tolker konteksten og danner oss en formening om denne. En person med autisme bruker ikke tid på det, og ser detaljene først (Wigaard 2015). Disse filtreringsvanskene gjør at de legger merke til andre ting enn andre i samme situasjon (Martinsen mfl. 2006). Fokuset blir ofte skjeft og personer med Asperger syndrom vurderer andre forhold som viktige enn hva andre gjør (Martinsen mfl. 2015).

Å skifte fokus blir også vanskelig og mange opplever at det er vanskelig å omstille seg fra en oppgave til en annen (Attwood 1998). Plutselige endringer i rutiner og omgivelser virker derfor sterkere på ungdommer med Asperger syndrom (Attwood 1998).

4.1.4 Diagnosekritikk

Asperger syndrom blir beskrevet som en nevropsykiatrisk tilstand (Attwood 1998).

Murray (2007) skriver at:

«En medisinsk diagnose er en spesiell form for erkjennelse. Diagnosen har alltid et objekt, et menneske som blir identifisert som annerledes, som patologisk. Diagnosen forteller om noe de fleste ønsker å unngå, noe som krever helbredelse eller behandling, avhengig av type diagnose» (Murray 2007:9)

En slik ekspertdiagnose kan også få sosiale konsekvenser. Tøssebro (2010) sier at konsekvensene av en slik diagnose kan være store og påvirker ikke bare hvordan andre oppfatter personen og forklarer dennes egenart. Det er en fare for at dette stemplet også påvirker personens selvforståelse (Tøssebro 2010).

Tøssebro (2010) nevner spesifikt at enkelte diagnoser som for eksempel Asperger syndrom og ADHD vil være nærmest sirkelpreget: Dersom du viser slik og slik atferd, har du

diagnose X og diagnose X forklarer hvorfor du har slik og slik atferd. Diagnosen blir ikke stort mer enn en betegnelse på et atferdsmønster og problemet plasseres således i individet mens omgivelsene går fri. Diagnoser kan på altså den ene siden fortone seg som en svøpe (Tøssebro 2010).

Imidlertid viser det seg at mange barn og ungdommer med autisme eller Asperger syndrom sliter i skole og samfunnsliv. For noen er det en lettelse å få en diagnose innenfor autismspekteret (Kaland 2008). Den kan gi dem en forklaring på hvorfor de blant annet sliter med å etablere vennskap med andre på samme alder Mange føler at de har blitt ekskludert fra vennegjengen – og altfor mange blir mobbeoffer i skolen (Dubin 2010). Gjennom oppveksten har de ofte følt seg som «outsidere», som desperat har forsøkt å oppfatte hva som foregår i samspillet mellom mennesker.

4.2 Videregående opplæring

Stadig flere barn og ungdommer med samspillproblemer, mange med diagnosen Asperger syndrom inkluderes i vanlig skole. For de fleste av disse elevene representerer skolen et sosialt minefelt (Kaland 2014). Nyere forskning på hvordan elever med autisme og Asperger syndrom som er inkludert i vanlig skole, greier seg, gir et noe blandet bilde (Kaland 2014). Undervisningen har blitt mer prosjektbasert, og det stilles større krav til samarbeid blant elevene. Dette kan gi store og kanskje uoverstigelige utfordringer for en del elever med Asperger syndrom. Mange opplever å komme til kort som følge av de sosiale og faglige kravene - i et samfunn som er tilrettelagt for typisk utviklede personer (Kaland 2014).

Videregående skole representerer også siste trinn før livet som voksen begynner. Forskning viser at mange voksne mennesker med Asperger syndrom får et vanskelig og utilfredsstillende liv (Martinsen mfl. 2006). Det er derfor viktig at videregående opplæring legger til rette for en god overgang til resten av voksenlivet. Gjennomsnittlig trivsels er også lavere på videregående skole enn tidligere skoletrinn for ungdommer med Asperger syndrom (Martinsen mfl. 2006).

De fleste personer med en autismspekterforstyrrelse som Asperger syndrom står i dag utenfor det ordinære arbeidsliv og svært mange unge med diagnosen Asperger syndrom lever på uføretrygd (NAV 2010).

4.3 Trivsel i skolen.

Verdens helseorganisasjons definerer psykisk helse: som

«..en tilstand av velvære (well-being) der individet kan realisere sine muligheter, kan håndtere normale stress-situasjoner i livet, kan arbeide på en fruktbar og produktiv måte og har mulighet til å bidra overfor andre og i samfunnet.»

(Helsedirektoratet 2015:3)

I folkehelsemeldingen «Mestring og muligheter» (Meld. St. 19 2014-2015) peker på skolen rolle i å fremme barn og unges trivsel i skolen, både som en del av en god oppvekst og for deres fremtidig mestring og livskvalitet.

Trivsel og helse er av utdanningsmyndighetene vektlagt som viktige faktorer for å skape gode læringsrammer i skolen (Meld. St. 20 2012-2013). Den norske skolen er lovpålagt å arbeide for å fremme et godt psykososialt miljø der elevene kan oppleve trygghet og sosial tilhørighet (Opplæringslova § 9a-3, 1998).

I Helsedirektoratets (2015) kunnskapsoppsummering om trivsel i skolen konkluderes det med at høy trivsel på skolen vil ikke bare kunne bidra til å fremme læring, men også å forebygge frafall, som er en stor utfordring i videregående opplæring.

«Ettersom manglende sosial og faglig identifikasjon og tilhørighet, samt lav skolemotivasjon er de viktigste direkte årsakene til svake skoleprestasjoner og frafall, er det rimelig at økt skoletrivsel vil kunne bidra til å forebygge frafall. Et godt psykososialt læringsmiljø som fremmer trivsel kan således være med på å styrke elevenes ressurser og fungering både på kort og lang sikt. Når elevene trives på skolen, vil de også oppleve skolen som et meningsfylt sted å være og dermed investere mer i læringsarbeidet de inngår i (Kunnskapsdepartementet, 2011). En slik positiv sirkel kan dermed bidra til å fremme gode levekår i voksen alder» (Helsedirektoratet 2015:6)

4.4 Stress og utrygghet

For mennesker med AS er stress et gjennomgående trekk ved dagliglivet (Martinsen mfl. 2006). Stress er i utgangspunktet en normal fysisk respons til hendelser som gjør at man føler seg truet eller at man føler et sterkt ubehag (Wigaard 2015). Når man opplever fare vil kroppens forsvarssystem aktiveres i en såkalt "fight or flight" reaksjon, også kalt for en stressreaksjon. Stressreaksjonen er kroppens måte å beskytte seg på. Når reaksjonen fungerer optimalt hjelper den til for å holde en selv fokusert, vital, energifull og våken (Ibid). I livstruende situasjoner kan stress faktisk redde ens liv ved for eksempel at man får tilgang til den ekstra styrken en trenger for å forsvare sitt eget liv (Wigaard 2015).

Kroppen kan bare holde ut å være i en slik alarmberedskap en kort periode før den begynner å slites ut (Wigaard 2015). Hvis man over lengre tid er stresset vil man begynne å tære på kroppens immunforsvar og fungering. Og stresset går fra å være noe som hjelper en til å skape store problemer for ens helse og velvære, ens humør, produktivitet, sine relasjoner og ens livskvalitet (Ibid). **Kognitive symptomer:** hukommelsesproblemer, konsentrasjonsvansker, svekket beslutningskraft, fokus på det negative, engstelige og flakkende tanker, og konstant bekymring (Ibid). **Emosjonelle symptomer:** humørsvingninger, følelsesmessig ustabilitet, trang til å gråte, irritabilitet og kort lunte, oppstemthet og manglende evne til å slappe av, følelse av å bli overveldet, følelse av ensomhet og isolasjon, samt depresjon og en generell følelse av ulykkelighet (Ibid). **Atferdsmessige symptomer:** isolasjon fra andre, endret spisemønster, endret søvn, utsettelse av oppgaver, fraskrivelse av ansvar, impulsiv atferdneglebiting og rastløshet (Wigaard 2015).

Karin Steindal ved autismeenheten har laget denne oppsummeringen over faktorer som øker sårbarheten for stressreaksjoner hos mennesker med Asperger syndrom (Steindal).

TAP AV KONTROLL OG OVERSIKT

Manglende struktur – kaos

Nye omgivelser

Brudd på rutiner – overraskelser

Uforutsigbar venting – pauser

Bli forhindret i å fullføre

Gjøre feil – mislykkes
Nye oppgaver
For vanskelige oppgaver
For enkle oppgaver
Tidspress – mas
Krav om skjønnsmessig vurdering
Flere samtidige oppgaver
Å måtte prioritere eller velge
Å måtte planlegge

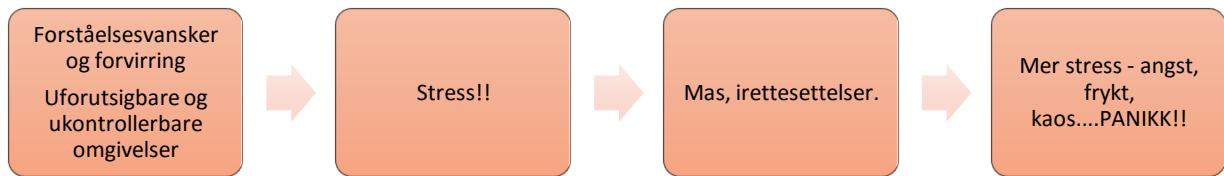
SOSIALE VANSKER OG MISFORSTÅELSER

Mange mennesker
Mye nærhet
Nye folk
Småprat - ustrukturert prat
Fleip - sarkasmer - ironi
Indirekte eller upresis tale – utydelige forventninger
Tvetydigheter – metaforer – analogier
Konflikter - krenkelser - mobbing
Bli korrigert - få kritikk
Få ros eller påskjønnelse

HYPERSENSITIVITET

Lyd
Berøring
Lukt
Lys
Temperatur
Mange samtidige inntrykk (stimulus overload)

Personer med Asperger trenger forståelse for dette. Trygghet er en forutsetning for å mestre og å lære. Hvis vi møter reaksjoner på stress med mer mas eller oppdragelse vil dette bare forverre opplevelsen for eleven (Martinsen mfl. 2006). Dette kan illustreres slik:

4.5 Mobbing

Det finnes ulike definisjoner på hva mobbing er. Felles er at de beskriver skjevhet i styrkeforholdet mellom aktørene, negative handlinger utført gjentatte ganger og over tid. Denne definisjonen av mobbing ble brukt i en undersøkelse om mobbing i den videregående skolen.

”Når en eller flere elever, eller andre i skolen, gjør ubehagelige ting mot en elev, og dette gjentar seg flere ganger over tid. Det kan være erting, fleiping og latterliggjøring som gjentar seg. Det kan være utfrysing, isolering og baksnakkelse som gjentar seg. Det kan være fysisk overgrep som slåing, sparking og lugging som gjentar seg. Også andre handlinger som gjentar seg og som føles ekkelt, sårende eller krenkende for den som blir utsatt for det, kan betegnes som mobbing”(Sandsleth og Foldvik 2000, gjengitt i Sandsleth 2007:35).

I boken *”Asperger syndrom og mobbing. Strategier og løsningsger”* tar Dubin (2010) opp mobbing av sårbare grupper, og han presenterer strategier som kan brukes for å bekjempe mobbing. Nick Dubin har selv Asperger syndrom og ble mobbet da han vokste opp. I det første kapittelet skriver han om sine egne erfaringer som mobbeoffer. I følge Dubin (2010) er barn med autismspektertilstander det perfekte mål for mobbing, og at mobbing av disse sårbare ofrene er et utbredt og stort problem. Han mener at årsaken ikke er at disse barna selv utløser mobbingen, men problemet er mobbernes holdninger. I følge tall fra forskning vil 94 % av mennesker med Asperger syndrom ofte bli utsatt for mobbing (Heinrichs 2003, gjengitt i Dubin 2010). En annen studie viser at 22 av 22 personer med autismspektertilstander i alderen 11 til 19 år regelmessig blir plaget av sine jevnaldrende

(Konstantareas 2005, gjengitt i Dubin 2010). Andre studier viser at den samme gruppen er fire ganger mer utsatt for mobbing enn sine jevngamle (Little 2002, gjengitt i Dubin 2010).

4.6 Å oppleve seg selv som annerledes

De fleste ungdommer og voksne med Asperger syndrom forteller at de følte seg forskjellige fra sine jevnaldrende lenge før de fikk en diagnose (Martinsen mfl. 2006). Det er ikke uvanlig at ungdommer med Asperger syndrom sammenligner seg selv med utenomjordiske fra andre planter, eller som utlendinger. Opplevelsen av å ikke passe inn eller å være annerledes er sterk (Martinsen mfl. 2006).

Samtidig har de vanskelig for å forstå helt hva det er med dem selv som gjør at de faller utenfor. I deres øyne er det de andre, de normale menneskene, som er ubegripelige og rare. Whitaker (2007) forteller om en jente som bar på en drøm om at det en dag landet et romskip og det kom mennesker ut å sa: «Det har vært en fryktelig misforståelse. Du skulle aldri ha vært her. Du tilhører vårt folk, og nå har vi kommet for å hente deg hjem» (Whitaker 2007:157). Mange anstrenger seg mye for å tilpasse seg sosialt og mange snakker om en «avsløringsangst» for at andre skal forstå at de er annerledes (Martinsen mfl. 2006). Mye energi og konsentrasjon går med på å forsøke å opptre så normalt som mulig. Martinsen mfl. (2006) skriver at elever med Asperger nok er mer opptatt enn andre av å forsvare sin selvfølelse og likeverd. Han beskriver også at de er engstelige for å dumme seg ut og er usikre på hva som forventes av dem (Martinsen mfl. 2006).

Hos noen får tankene om hvordan de er i forhold til andre nærmest et eksistensielt preg, og dette kan være en faktor i utviklingen av engstelighetsproblemer. Det kan også styre deres personlighetsutvikling i negativ retning, mot å bli strekt opptatt av hva som er rett, og overdreven fokusering på detaljer (Martinsen mfl. 2006).

4.7 Identitet og selvbylde

Identitet handler både om hvordan vi selv oppfatter oss, og hvordan andre oppfatter oss. Vårt sosiale selv og sosiale identitet utvikles i samspill med andre mennesker (Garsjø 2000). I sosiologisk teori er det Georg Herbert Mead og Erving Goffman med sine teorier om speiling og stemping, som forklarer hvordan identiteten påvirkes av andre mennesker. Goffmans stempingsteori handler om at den som stemples tilskrives en identitet av andre, som for eksempel "bruker", "funksjonshemmet" og "avviker" (ibid). I følge Meads speilingsteori vil også andres forventninger og handlinger påvirke selvoppfattning, bevissthet og prestasjoner. Dette utvikles i samspill med andre (ibid). "Tankegangen er at andre utgjør et "speil" som individet betrakter seg selv gjennom" (Garsjø 2000:260).

Å sette mennesker med samme egenskap/diagnose i en gruppe kan virke stigmatiserende. For å forstå stigmatisering må man også forstå stigma. "Stigma betyr at personen har en egenskap som er dypt miskrediterende og vanærende. Derfor bør personen utelukkes fra det sosiale fellesskapet" (Norvoll 2009:106). Ved funksjonsnedsettelse vil stigmatisering få store konsekvenser for deltagelse i det sosiale livet og for selvoppfattelsen. Dette kan gjøre at personen blir totalt oppslukt av stigma, og omgivelsene ser bare avviket og ikke personen. Blir personen da bare funksjonshemmingen? Dette kan bli svært avgjørende for personens sosiale identitet og sosiale tilhørighet (Norvoll 2009).

Mennesker med Asperger syndrom har likevel store problemer med å se ting i sammenheng, og de sosiale og personlige rom der handlinger, følelser og tanker oppstår, mangler ofte hos dem (Martinsen mfl. 2006). De kan være seg bevisst det som skjer men ikke alltid at det skjer dem. Ofte opplever de seg som tilskuere og ikke aktører i egne liv (Vermeulen 2008).

«Forskjellen mellom autistisk og et ikke autistisk selvbylde finnes altså ikke i bredeen, men i dybden. Selvinnsikt som beskrivelse av lagrede erfaringer og fakter er der ikke nok, men problemet befinner seg heller på et annet plan, nemlig bevisstheten om den aktuelle egne opplevelsen.» (Vermeulen 2008:38).

Hvordan en person med Asperger opplever seg selv henger derfor sammen med hvordan de tenker. Ofte kan det være preget av svart-hvitt tenkemåte (Vermeulen 2008). Hvis de opplever å mislykkes ofte eller får negative tilbakemeldinger fra omgivelsene fører det til et negativt selvbylde. Vermulen (2008) skriver at det motsatte også forekommer ved

overvurdering av seg selv. «Det umiddelbare selvbildet til en person med Asperger syndrom er vanligvis lite nyansert» (Vermeulen 2008:39).

4.8 Ensomhet

Det er en myte at mennesker med Asperger syndrom trives best alene (Martinsen mfl. 2006). På grunn av sine vansker med å omgås andre blir de lette ensomme. I den videregående skolen er ungdomskulturen preget av forventinger om å være vellykket på alle arenaer. Martinsen mfl. (2006) kaller det et selvmotsigende ideal. Man skal være lik alle andre, men samtidig peke seg ut som enestående og unike. I denne fasen skal ungdommene også løsrive seg fra foreldrene og er opptatt av å danne sin identitet som voksen (Martinsen mfl. 2006).

Mange med Asperger syndrom har ikke de samme interesser eller verdier og skiller seg ofte ut. For eksempel vil de uskrevne regler som gjelder i ungdomskulturen være nesten umulig å forstå. For eksempel t at man ikke skal sladre på ikke sladre på sine klassekamerater. Ungdommer med Asperger syndrom ønsker som regel å ha både venner og kjærester (Martinsen mfl. 2006). I ungdomsalderen blir denne sosiale ensomheten vanskelig å leve med for de som ønsker seg venner, men ikke greier det (Martinsen mfl. 2006). Å forstå det komplekse spillet som kreves i kunsten å flørte kan også være en utfordring og nesten umulig. Det betyr ikke at ønske om en kjæreste ikke er tilstede (Dubin 2010).

«Vennskap forutsetter glede over samvær og felles opplevelser, tett følelsesmessig kontakt, sympati, innlevelse og interesse for det som er viktig for og fyller livet til vennen. Problemer med å ta andres perspektiv og forstå andres følelser og intensjoner og dårlige sosiale ferdigheter gjør det vanskelig for elever med Asperger syndrom å etablere å opprettholde vennsksapsrelasjoner.» (Martinsen mfl. 2006:173).

Barn og ungdom med Asperger syndrom er klar over at vennskap finnes, at andre har glede av å ha venner, og at man bør ha venner (Martinsen mfl. 2006).

Forståelsesproblemene gjør det imidlertid vanskelig for dem å forstå et så sammensatt begrep som vennskap. Barn og ungdom med Asperger syndrom ser ikke nødvendigvis vennskap som spesielle tette relasjoner, men kan oppfatte mennesker de har hatt en relativt begrenset sosial omgang med, som sine spesielle venner. Deres naive forestillinger om hva venner og vennskap er, kan gjøre dem sårbare og letturt (Martinsen mfl 2006).

Voksne med Asperger syndrom som forteller om sin oppvekst forteller om gjentatte opplevelser av å misforstå gjøre feil og bli latterliggjort (Martinsen mfl. 2006).

4.9 Pedagogiske prinsipper for undervisning og tilrettelegging

Behovet for tilrettelegging i skolen for elever med Asperger syndrom, beskriver Martinsen mfl. (2006) i 12 hovedprinsipper.

Hovedprinsipp 1: Gjør og si ting enkelt

Hovedprinsipp 2: Fortell hvordan ting er

Hovedprinsipp 3: Gjør situasjonen oversiktlig og forutsigbar

Hovedprinsipp 4: Skreddersy undervisningen

Hovedprinsipp 5: Sats på elevens sterke sider

Hovedprinsipp 6: Unngå misforståelser og konflikter

Hovedprinsipp 7: Forebygg og avhjelp sosial utstøting

Hovedprinsipp 8: Vær konkret i formidling av sosial kunnskap

Hovedprinsipp 9: Bruk regler og avtaler for å styre sosial atferd

Hovedprinsipp 10: Demp stress

Hovedprinsipp 11: Avhjelp engstelse og vegring

Hovedprinsipp 12: Vektlegg planlegging

(Martinsen mfl. 2006:10-12)

De to første hovedprinsippene handler om kommunikasjon, og hvor viktig det er å ta hensyn til elevenes forståelsesproblem. For å gjøre dette på en god måte er det også viktig å være konkret og entydig (Martinsen mfl. 2006).

Hovedprinsipp tre går på forståelse av situasjon, og det å gjøre situasjonen oversiktlig og forutsigbar for elever med Asperger syndrom (Martinsen mfl. 2006). Det er derfor viktig å hjelpe eleven med å få en oversikt over hva som skal skje den dagen. En plan med rekkefølge på hvilke aktiviteter det er den dagen, hva lærere og andre elever skal gjøre kan være et nyttig hjelpemiddel (Ibid). Det å gjøre det klart for elevene hva de skal gjøre vil være med på å skape forutsigbarhet. Siden friminuttene og pausene kan være en stressende opplevelse for elever med Asperger syndrom kan planer, prosedyrer og sosiale skript være et hjelpemiddel for å dempe stress (Martinsen mfl. 2006).

Hovedprinsipp fire og fem handler om tilegnelse av skoleferdigheter. Her trekker Martinsen mfl. (2006) fram at elever med Asperger syndrom kan og bør følge den ordinære undervisningen. Videre skriver Martinsen mfl. (2006) at undervisningen er den viktigste delen av habiliteringstilbudet til ungdommer med Asperger syndrom. Derfor er det viktig at skolen tilrettelegger undervisningen, og den må være mer målrettet og må vurderes ut i fra et habiliteringsperspektiv. Dette er viktig for å forberede ungdom med Asperger syndrom på et sosialt liv og forberedelse til livet etter skolen. For å legge til rette undervisningen er det viktig at lærerne tar hensyn til elevenes interesse og satse på elevens sterke sider, da dette kan gjøre elever med Asperger syndrom mer motiverte for skolearbeidet (Martinsen mfl. 2006).

Hovedprinsipp seks og sju handler om sosialt samvær og personlige relasjoner. I følge Martinsen mfl. (2006) er en hovedmålsetning at skoletilbudet skal være så tilrettelagt at det forekommer minst mulig misforståelser og konflikter. En forståelse av elevens vansker vil i seg selv føre til færre konflikter og misforståelser (Ibid). Videre skriver Martinsen mfl. (2006) at det er en gjensidig misforståelse som ligger til grunn om det oppstår en konflikt. Elever med Asperger faller ofte utenfor det sosiale miljøet i skolen. Det er derfor viktig å forebygge sosial utstøting (Ibid). Ved å legge til rette for at elever med Asperger syndrom kan delta i felles aktiviteter på sine egne premisser (Ibid). Martinsen mfl. (2006) skriver at aktivitetene må være interessante og forståelige, dette gjøres ved å forklare dette til elevene med Asperger syndrom på forhånd. Elevene med Asperger syndrom får en rolle i fellesaktiviteten, og det er ikke nødvendig at elevene gjør akkurat det samme som de andre, men de kan gjøre noe parallelt med de andre deltakerne, gjerne en oppgave som er knyttet til status og prestisje (Martinsen mfl. 2006). Det å bygge samvær med andre på elevens interesse og ferdigheter kan også være med på å inkludere elever med Asperger syndrom (Ibid). Martinsen mfl. (2006) skriver også hvor viktig det er å beskytte elevens verdighet og selvbilde, da de fleste ungdommer med Asperger syndrom har dårlig selvbilde. Ved at elever med Asperger syndrom opplever mestring i hverdagen vil styrke selvbildet. Mange av de prinsippene Martinsen mfl. (2006) presenterer har til hensikt og bedre selvbildet til elever med Asperger syndrom.

Handlingskategori	Lærerhandling
Utrykke sinne og irritasjon	Heve stemmen Ha sinneutbrudd Bære nag
Viljekamp	Fokusere på hvem som har rett Være opptatt av å få det siste ordet Bruke unødvendig makt Drive eleven opp i et hjørne
Oppdra og sette grenser	Peke og formane Angripe elvens karakter Overgeneralisering elevens atferd
Overhøre	Ikke høre etter når eleven sier noe Lage grunnløse beskyldninger Trekke uberettigete konklusjoner
Nedvurdere	Vise ovenfra-og-ned-holdning Vise overlegen oppførsel
Håne og spotte	Bruke sarkasme og ironi Ape etter eleven Si ærekrenkende og nedverdiggende ting
Stemple som annerledes	Trekke inn andre i konflikten Sammenlikne eleven med andre
Kjøpslå	Appellere til eller prøve å bestikke eleven
Avlede	Snakke om andre ting

Lærerhandlinger som gjør konflikter vanskeligere (etter Myles 2003, gjengitt i Martinsen mfl. 2006).

Hovedprinsipp åtte og ni omfatter regulering av sosial atferd. I følge Martinsen mfl. (2006) trenger elever med Asperger syndrom at ting blir konkretisert når de skal tilegne seg sosiale kunnskaper og ferdigheter. Dette består i å knytte det eleven med Asperger syndrom konkret gjør i en sosial situasjon. Det å gi sosial opplæring i mest mulig realistiske situasjoner kan redusere omfanget av vanskene de har (Martinsen mfl. 2006). Det å framheve det vesentlige og lære eleven å tolke situasjonen gjør at eleven får en bedre forståelse av de vanskelige situasjonene de er utsatt for, den forståelsen vil da kanskje forebygge at de havner i lignende situasjoner. I følge Martinsen mfl. (2006) er sosiale historier gode hjelpemidler for å forklare elever med Asperger syndrom sosiale regler og normer og hva som er akseptabel og uakseptabel sosial atferd.

Hovedprinsipp ti og elleve handler om det å dempe stress og avhjelpe engstelse og vegring. For å dempe stress skriver Martinsen mfl. (2006) kan man hjelpe elevene til å få kontroll over dagen. Dette kan gjøres ved bruk av timeplan. Stress og kognitiv overbelastning er knyttet sammen. I følge Martinsen mfl. (2006) vil tiltak som reduserer stress minske risikoen for kognitiv overbelastning. En måte å minske stress kan være å

lage mestringsopplevelser for elever med Asperger syndrom. Også det å lære elevene med Asperger syndrom å si fra når det blir for mye vil redusere stress. En annen måte å dempe stress og avhjelpe engstelse og vegring er å forberede elevene med Asperger syndrom på vanskelige situasjoner (Martinsen mfl. 2006).

Det siste hovedprinsippet handler om det å vektlegge planlegging. Det å lage konkrete planer for det daglige livet og det som skal skje i den nærmeste framtid er et godt hjelpemiddel (Martinsen mfl. 2006).

4.10 Oppsummering

- Asperger syndrom er en gjennomgripende utviklingsforstyrrelse som kommer til uttrykk gjennom omfattende språk og kommunikasjonsvansker, spesielle utfordringer med å omgås andre mennesker og uvanlige reaksjoner på omgivelsene.
- Å få diagnosen Asperger syndrom, innebærer en fare for stigma og at atferdsmønster og problemene plasseres i individet og at omgivelsene «går fri». Diagnosen blir en betegnelse på et atferdsmønster og problemet plasseres i individet mens omgivelsene går fri. Mange opplever likevel å få diagnosen som befriende og øker selvforståelsen.
- Mange med Asperger syndrom beskriver skoletiden som utfordrende. Opplevd trivsel er lavere i den videregående skolen enn i grunnskolen. Prosessorientert undervisning stiller større krav til sosial kompetanse, og det er vanskeligere å bli en del av ungdomskulturen. Videregående skole er spesielt viktig fordi den representerer overgangen til voksenlivet og mange voksne med Asperger opplever ensomhet og få er i ordinært arbeid.
- Høy trivsel på skolen fremmer læring og forebygger frafall som er en stor utfordring. Trivsel på videregående skole legger grunnlag for et godt voksenliv.
- Elever med Asperger syndrom er sårbare for stress og «kognitiv overload» Sårbarhetsfaktorer er tap av kontroll og oversikt, sosiale vansker, misforståelser og hypersensivitet.
- Trygghet er en forutsetning for å mestre og å lære.
- Elever med Asperger syndrom er mer utsatt enn andre for mobbing en sine jevnaldrende.
- Mange med Asperger opplever seg ensomme og ønsker seg både venner og kjæreste, men opplever at de kommer til kort.
- Mange med Asperger syndrom opplever seg som annerledes og bruker mye tid og energi på å tilpasse seg og forsøke å opptre så «normalt» som mulig.
- Personer med Asperger syndrom er ofte preget av svart-hvitt tenkemåte. Hvis de opplever å mislykkes ofte eller får negative tilbakemeldinger fra omgivelsene fører det til et negativt selvbilde.

- Pedagogiske prinsipper for undervisning og tilrettelegging av skoletilbudet for barn og ungdommer med Asperger syndrom gir ulike forslag på tiltak som er nyttig også i den videregående skolen (Martinsen mfl. 2006).

5.0 Drøfting

Jeg har tatt utgangspunkt i funnene jeg har gjort og drøfter disse videre med utgangspunkt i de pedagogiske prinsipp for tilrettelegging i skolen (Martinsen mfl. 2006). Jeg har valgt å diskutere de siste 6 hovedprinsippene som jeg tenker er mest relevant i forhold til trivsel og trygghet. Det betyr ikke at de første ikke er relevante, men på grunn av oppgavens omfang har jeg valgt å gjøre det slik.

5.1 Sosialt samvær og personlige relasjoner.

5.1.1 Hjelp til å unngå misforståelser og konflikter

Elever med Asperger har altså store vansker med å forstå den sosiale verden vi lever i. Den tause kunnskapen som ligger i sosial og relasjonell kompetanse er vanskelig å forstå (Aadland 2004). Mange forteller om en skoletid preget av misforståelser og sosiale faderer. På grunn av disse sosiale lesevanskene kommer de ofte i konflikt med andre. Konfliktene oppstår gjerne fordi de oppfatter det som blir sagt bokstavelig, fokuserer på detaljene og fordi de ikke greier å filtrere ut det som er vesentlig i situasjonen. Konflikter som virker bagatellmessig for andre kan være store og emosjonelle for disse elevene. Det blir derfor lett å bære nag og ikke bli ferdig med ting (Martinsen mfl. 2006).

Siden personer med Asperger ofte husker detaljene veldig godt kan de ofte i etterkant redegjøre for alle detaljer i en situasjon. Når den han diskuterer med ikke får med disse, vil han kunne oppfatte at den andre lyger. Konflikter og misforståelser beror altså på at de ikke ser de nonverbale signalene, det underforståtte budskapet og ikke klarer å lese kroppsspråk og ansiktsuttrykk (Martinsen mfl. 2006).

5.1.1.1 Unngå å gjøre konflikten vanskeligere

Å bli møtt med irritasjon, viljekamp, formaning, ignorering, nedvurdering eller sarkasme og hån bidrar til opplevelsen av å mislykkes og forsterker opplevelsen av å være annerledes. Myles tabell (gjengitt i Martinsen mfl. 2006) over handlinger som gjør konflikter vanskeligere er nyttig å tenke igjennom for de som bistår elever med Asperger i den videregående skolen.

I eksemplet med eleven som ikke forsto at læreren egentlig ba henne om å pusse brillene sine, ble det en konflikt som jeg tenker kunne vært unngått. Eleven opplevde lærerens irritasjon og irettesettelse som urettferdig siden hun hadde svart helt korrekt på det hun ble

spurt om. Opplevelsen av urettferdigheten ble sterk, og det var nok vanskelig for læreren å forstå hvorfor hun reagerte så emosjonelt. Det kan lett oppfattes som om man gjør irriterende ting med hensikt og det er lett å egenskapsforklare atferden. Når man opplever seg misforstått og urettferdig behandlet fører dette til at eleven føler at skolen blir en utrygg arena.

5.1.1.2 Vær tolk

Disse elevene kan også trenge en «tolk» som hjelper til når de skal samhandle med de andre elevene eller andre som ikke kjenner de så godt (Martinsen mfl. 2006). Tolkehjelp vil kunne forklare eleven de underliggende meningen i det som ble sagt og mange misforståelser og konflikter kan unngås.

5.1.1.3 Let etter en positiv forklaring

Det er alltid en grunn for en elev med Asperger syndrom reagerer på måter som oppleves som uforståelig for omgivelsene. Dette henger sammen med forståelsesvanskene de har. Det hjelper ikke å forklare denne eleven at oppførselen deres er feil eller at de må oppføre seg ordentlig (Martinsen mfl. 2006). Den intuitive reaksjonen når noen etter vår oppfatning oppfører seg dårlig er ofte å gi negativ respons i form av å overse eller irettesette. Det er derfor viktig å forstå hvilke konsekvenser forståelsesvansker, slik at også våre reaksjoner blir positive for eleven.

De organisatoriske og sosiale lesevanskene som personer med Asperger syndrom har gjør at antagelser om sammenhenger ofte kan bli feil og ulogiske. For eksempel kunne eleven som ikke forsto at læreren ville hun skulle pusse brillene sine, godt ha tenkt at denne læreren ikke likte henne og at hun aldri kunne stole på henne. Å finne sammenhengen og finne en positiv forklaring vil hjelpe eleven med å korrigere dette. Hun oppfører seg slik fordi hun ikke forsto hva jeg sa, og ikke fordi hun er vanskelig.

5.1.2 Forebygg sosial utstøting

Elever med Asperger syndrom opplever seg ofte ensomme og annerledes. Det er bekymringsfullt at så mange opplever å bli mobbet (Dubin 2010). For å øke trivselen i den videregående skolen er det derfor viktig å sette i verk tiltak som gjør at ungdommene mestrer det sosiale og opplever at de er en del av det sosiale fellesskapet på skolen. Dette innebærer også å forebygge at det ikke oppleves belastende å skille seg ut. Det knytter seg ofte stigma til å ha en diagnose eller å ha en funksjonsnedsettelse (Norvoll 2009). Å bli

verdsatt med sin forskjellighet er viktig og det får betydning for selvbildet og opplevelse av trivsel og trygghet. Stigmatisering av annerledesheten elevene ser seg selv som noe mer enn funksjonshemmingen. Personen er mer enn sin Asperger diagnose og identitet og sosial tilhørighet må baseres på mer enn dette (Norvoll 2009). Inkludering og verdsetting krever også at vi jobber med holdninger (Befring 2014). En inkluderende skole krever at vi anerkjenner at vi er ulike og at vi har noe å lære av hverandre. Det bør også legges vekt på å jobbe med holdninger hos alle elever om at de har noe å lære av elever som har Asperger syndrom.

5.1.2.1 Behandle alle elever likt

Det blir derfor viktig å føle tilhørighet i klassen og oppleve at du har det samme skolematerielle og deltar på det samme som de andre. Det blir kanskje viktig å ikke skille seg ut på en belastende måte. Likevel betyr det ikke at man ikke trenger spesiell tilrettelegging og ressurser. Det må gå fint å gjøre begge deler. Å finne universelle løsninger hvor man tilrettelegger for elever med Asperger som alle andre også kan ha nytte av vil forebygge at det oppleves stigmatiserende. Har ikke alle elever på videregående skole nytte av tydelige dagsplaner, skjerming av sansestimuli?

5.1.2.2 Professorstempel

Å inkludere handler om å verdsette annerledesheten (Martinsen mfl. 2006). Mennesker med Asperger har ofte områder de er særskilt gode på. Omgivelsene oppfatter ofte disse som underlige og nerdete. Kan dette utnyttes positivt? Ved å løfte frem de beste sidene og fremheve dette for andre vil være med å styrke selvbildet og påvirke hvordan de andre ser på elever med Asperger syndrom. Verdsetting krever at vi jobber med holdninger til det å være annerledes og at det også er positive elementer ved det. Ved å gjøre det som kan virke sært positivt, vil vi få en positiv stemping (Garsjø 2000). Jeg tenker at dette må gjøres med forsiktighet og i passende doser. For mye positiv oppmerksomhet kan også være overveldende og mye fokus på seg selv kan også være vanskelig å bearbeide og forholde seg til. Skryt med måte!(Martinsen mfl. 2006).

5.1.2.3 "Omvendt integrering"

Elever med Asperger syndrom må få hjelp til å være sammen med andre. Fordi den sosiale er så vanskelig kan det være viktig å utnytte de sterke sidene som eleven har. Det er lettere å få venner når man gjør noe sammen. Å legge til rette for aktiviteter der eleven

med Asperger syndrom er spesielt flinke vil gjøre at det blir lettere å være en del av fellesskapet.

5.1.2.4 Styrke selvfølelsen

Kampen for å være normal og å passe inn er stor for mennesker med Asperger syndrom. Som Yousef skrev i bloggen sin er ønske om å være normal og ønske om å ikke være ensom sterk. Å anerkjenne dette slitet som disse elever med Asperger syndrom har i den videregående skolen vil vi kunne møte de og fylle selvfølelsetanken ved en hver anledning. Selvbildet til personer med Asperger er ofte lite nyansert og preget av enten-eller. Jeg er enten superflink eller kjempedum! En god selvfølelse handler om å oppleve seg selv som like god som alle andre (Martinsen mfl. 2006).

Funnene viser at elever med Asperger syndrom er mer utsatt for mobbing av jevnaldrende og at de ofte blir mast på og misforstått. De blir ofte utsatt for lærere, foreldre og andre voksnes dirigeringer, beskjeder og ordrer. Når andre opplever de som late, uhøflige og late kan de bli møtt med lite respekt. Elever med Asperger syndrom trenger enormt påfyll for å kunne bygge et godt og realistisk selvbilde.

En god skolehverdag og et godt voksenliv krever at de blir møtt av mennesker som legger til rette for en positiv selvutvikling. Jeg tenker at vi må bruke enhver mulighet til å gi disse elvene opplevelse av å høre til og å bli verdsatt. Det møter så mye av det motsatte så det skal mye til for å veie opp for dette (Dubin 2010).

5.1.3 Hjelp til å regulere sosial atferd

Vi har alle en kognitiv ramme som vi forstår oss selv i. Hvordan vi forklarer oss selv og hvordan vi forstår og forteller vår historie er avgjørende for vår selvoppfattelse og hvordan vårt selvbilde er (Garsjø 2000). Personer med Asperger har altså mange erfaringer med å mislykkes eller å ikke høre til. Også Yousef beskriver sin oppriktige fortvilelse over sin «sosiale dysfunksjon». Asperger syndrom er en gjennomgripende utviklingsforstyrrelse og varer livet ut (Attwood 1998). Disse sosiale lesevanskene går ikke bort og kommunikasjonsvanskene kan ikke øves bort. Dette er ferdigheter som kan øves på, men den tause kunnskapen som ligger i relasjonskompetansen vil derfor ikke endre seg om man trener på sosial kompetanse (Aadland 2004).

Å mestre noen sosiale settinger som er viktige for eleven i den videregående skolen vil øke tryggheten i sosiale situasjoner.

5.1.3.1 Trening på sosial kompetanse

Det finnes ulike måter å trene på dette. Dramatisering og rollespill brukes mye når man øver på sosial kompetanse. For de med Asperger syndrom er dette utfordrende fordi det stiller krav til at man filtrerer viktig fra uviktig. Trening på sosial kompetanse må derfor også inneholde sosiale prosedyrer og regler. ART-kurs (Aggression replacement training) er bygd opp på å lære sosial kompetanse ved bruk av prosedyrer og regler (Martinsen mfl. 2006).

Sosiale historier har altså vist seg å ha stor effekt for elever med Asperger syndrom. Også verktøyet «mine sirkler» kan være et godt hjelpemiddel (Martinsen mfl. 2006). Mine sirkler viser hvilke sosiale regler som gjelder i ulike sosiale settinger. De siste årene er denne også utviklet som egen app som er tilgjengelig på telefonen med en liten sosial historie til de ulike sirklene.

Skal bruk av sosiale historier virke må de tilpasses og utvikles i samarbeid med eleven selv. Opplevelse av mestring og motivasjon må være i fokus (Martinsen mfl. 2006). Men hvor viktig er det å trenge på å bli mer sosiale? Til tross for at personer med Asperger syndrom kan ha store vansker med å forstå den sosiale verdenen vi lever i, er det mange av dem som kan gjøre nytte for seg og ha interessante liv med et avansert intellektuelt innhold. De ønsker ofte å få være i fred med seg og sitt. Mange trenger imidlertid livslang hjelp for å klare seg i den sosiale jungelen.

Det er et etisk spørsmål i hvor stor grad vi har rett til å insistere på at personer med Asperger syndrom skal trene på å bli sosiale, dersom de selv ikke ser på dette som noe verdifullt. Vi bør kanskje bare respektere at de vil ha det slik? Imidlertid er det mange med Asperger syndrom som ønsker større grad av sosial kontakt enn det de klarer å etablere selv. *De må få hjelp.*

5.1.3.2 Regler og avtaler

Regler for sosiale settinger kan være gode verktøy. Reglene må være konkrete og tydelige. Den gylne regelen om å gjøre mot andre som du vil at andre skal gjøre mot deg, vil for eksempel ikke gi mening. De sosiale reglene og normene vi omgir oss med bygger på sosial og kulturell kunnskap som hovedsakelig tilegnes på en måte som er underforstått. Å anvende disse krever skjønn som bygger på at vi forstår andre menneskers behov, tanker

og følelser. De sosiale lesevanskene gjør at det nesten blir umulig å tilegne seg denne kunnskapen og innsikten (Martinsen mfl. 2006). «Sosiale historier» og «Mine sirkler» er eksempler på hvordan man kan lage sosiale regler.

Gjensidige avtaler kan også gi elever med Asperger syndrom hjelp for å regulere atferd. Fordi mas, dirigering kan oppleves stressende vil gjensidige avtaler om hvordan man skal håndtere ulike situasjoner være hensiktsmessig. Avtaler må selvfølgelig holdes!

5.1.4 Demping av stress

Demping av stress Elever med Asperger syndrom er svært sårbar for stress. Faren for å bli mentalt overbelastet eller kognitivt overload er svært stor (Wigaard 2014). Når stressnivået stiger synker også funksjonsnivået. Det er med andre ord ingen vits i å trene på sosiale ferdigheter eller prøve å få med seg det som foregår når hjernen og kroppen er i alarmberedskap. Når man opplever tap av kontroll oppleves det som grunnleggende utrygt (Wigaard 2014). Før man kan lære elever sosiale ferdigheter, lage avtaler, jobbe med aktiviteter, skolefag eller hva det nå skulle være må vi etablere trygghet for eleven. Det er derfor viktig å forebygge ved å «rydde plass i hjernen». Gi oversikt og kontroll, forebygg misforståelser, sosiale vansker og fjern lyder, lukter, lys og andre sensoriske stimuli som ikke trenger å være der. Det er helt avgjørende for en elev med Asperger syndrom å ha mulighet til å skjerme seg ved behov. De trenger et fristed hvor de er trygge og kan hente seg inn når stressnivået er svært høyt. De må få hjelp til å be om «timeout» og få dette når de trenger det. Et stoppskilt har hjulpet mange når det blir for vanskelig. Det er viktig å kunne lese eleven slik at man ser når det begynner å bli mye, og bistå til å redusere stressnivået.

5.1.5 Hjelp til planlegging

Som tidligere nevnt faller ofte mennesker med Asperger syndrom ut av arbeidslivet og mange opplever ensomhet i voksenlivet. Under oppveksten blir mange satt utenfor fellesskapet med jevnaldrene. Overgangen til voksenlivet er for mange så belastende at veldig mange utvikler psykiske lidelser (Wigaard 2014) Hjelp til planlegging handler også om de overordnede planene. Individuell plan og individuelle opplæringsplaner er svært viktige. Også kortsiktige planer for hva som skal skje i kort fremtid og nå. Ukeplaner, dagsplaner og timeplaner er viktig for å få oversikt og kontroll. Oversikt og kontroll

reduserer stress og øker kapasiteten til å mestre de sosiale settingene. Eleven trenger å vite hva, når, hvor lenge, med hvem og hva skjer etterpå. Planene må være konkrete nok. Organiseringsvanskene krever at man trenger hjelp til å planlegge.

6.0 Avslutning

6.1 Oppsummering

Tilrettelegging i den videregående skole for å skape trygghet og trivsel kan være: Hjelp eleven med å unngå misforståelser og konflikter. Å møte misforståelse og konflikter med irritasjon, viljekamp, formaning, ignorering, nedvurdering eller sarkasme og hån gjør stor skade. Være tolk for eleven ved å forklare den kommunikasjonen eleven den ikke er i stand til å fange opp selv. Tolkehjelp vil kunne forklare eleven den underliggende meningen i det som ble sagt og mange misforståelser og konflikter kan unngås. Man må lete etter en positiv forklaring på elevens oppførsel. Ikke irettesett eller forklar at atferden er feil. Man kan forebygg sosial utstøting ved å unngå stigmatisering av eleven. Gi gjerne et professorstempel for å gi positiv stempeling av det å ha Asperger syndrom. Omvendt integrering får man ved å legge til rette for aktiviteter der eleven er spesielt flink og som andre har lyst å være med på. Elever må få hjelp til å styrke selvfølelsen. Elever med Asperger syndrom blir oftere mobbet og misforstått også av voksne som maser og dirigerer. Man kan ikke trene vekk forståelsesvanskene og de sosiale utfordringer, men trening på sosial kompetanse kan gi økt trygghet i sosiale relasjoner. Verktøy her kan være tegneserier og rollespill. ART, Sosiale historier, «Mine sirkler» Regler for sosiale settinger og gjensidige avtaler er med å regulerer den sosiale atferden.

6.2 Konklusjon

For å legge til rette for trivsel og trygghet for mennesker med Asperger syndrom i den videregående skolen må man først og fremst ha forståelse for forståelsesvanskene. Tilretteleggingen som jeg har drøftet krever også at trygghet må komme først. Mennesker som er overbelastet og i «fight or flight» modus vil ikke kunne tilegne seg noe som helst. Å forebygge stress og å gi muligheter for skjerming ved behov er grunnleggende tilrettelegging for mennesker med Asperger syndrom.

6.3 Refleksjon

Refleksjon Gjennom denne oppgaven har jeg reflektert over hvor viktig det er å lykkes med tilretteleggingen spesielt i den videregående skolen. Når så mange med Asperger syndrom faller utenfor det ordinære arbeidsliv og beskriver livene sine som ensomme og slitsomme har disse skoleårene en viktig forebyggende funksjon. Jeg opplever at jeg har fått større forståelse for hvordan mennesker med Asperger syndrom forstår verden og

hvilke utfordringer dette gir i samhandling med andre. Jeg sitter også igjen med en liten undring over om det egentlig er snakk om en funksjonsnedsettelse men en annen måte å tenke på. Om det kun var sosial kompetanse som var viktig ville jo fremdeles sitte rundt bålet. Murray (2007) skriver i sin bok om en ung mann med Asperger som stilte spørsmålet om Asperger syndrom egentlig var det neste steget i menneskets utvikling (Murray 2007). Jeg kunne godt tenkt meg å drøftet denne dimensjonen videre. Hvilke kvaliteter har en elev med Asperger syndrom som kan utnyttes mer positivt i den videregående skole. Vi vet at det finnes yrker og arbeidsoppgaver som passer deres måte å tenke på bedre. For eksempel innenfor IT-bransjen er det viktig med systematikk, øye for detaljer og så videre. Det finnes bedrifter som bare ansetter mennesker med Aspberger nettopp på grunn av dette. Denne oppgaven handlet om skole, men den har gitt grobunn for en lyst til å finne ut mer om dette. Hvilke tilrettelegginger kreves for at flere med Asperger syndrom faktisk deltar i ordinært arbeidsliv. Dette er som tidligere nevnt, min første oppgave hvor jeg skal gjøre et lite stykke forskningsarbeid. Det har vært utfordrende og ikke bare skrive en fagoppgave. Jeg burde brukt mer tid på å tenke gjennom selve metoden og systematikken i den. Men jeg har lært mye, og kjenner at det har vært spennende og lærerikt å skaffe seg kunnskap om et tema og en problemstilling jeg selv har valgt.

7.0 Litteraturliste

Aadland, Einar (2004). *Og eg ser på seg. Vitenskapsteori i helse- og sosialfag*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Attwood, Tony (1998). *Asperger syndrom. En håndbok for foreldre og fagfolk*. Oslo: NKS-forlaget.

Attwood, Tony (2013). Kapittel 6: *Asperger syndrom og hvordan det behandles*. I: Kutscher, Martin L (2013). *Syndrombarna. Barn med ADHD, lærevansker, Aspergers, Tourettes, bipolar lidelse med mer*. Vollen: Tell forlag AS.

Befring, Edward (2014). Kapittel 2: *Mangfold som ressurs - Spesialpedagogikken og berikelsesperspektivet i teori og praksis*. I: Lundh Lise, Herlaug Hjelmbrække og Signhild Skogdal (2014). *Inkluderende praksis - Gode erfaringer fra barnehage, skole og fritid*. Oslo: Universitetsforlaget

Bingham, Jennipher C (2010). *Aspergere fra a- til nesten å: miljøterapi i forhold til voksne personer med Asperger syndrom*. (resten av kilden kommer).

Dalland, Olav (2007). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Dubin, Nick (2010). *Asperger syndrom og mobbing. Strategier og løsninger*. Oslo: Kommuneforlaget AS.

Eriksen, Thomas Hylland (2006). Innledning: *Tryggheten og dens motstandere*. I Eriksen, Thomas Hylland (2006). *Trygghet*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Garsjø, Olav (2000). *Sosiologisk tenkemåte. En introduksjon for helse- og sosialarbeidere*. Oslo: Universitetsforlaget.

Helsedirektoratet (2015). IS – 2345: *Trivsel i skolen*.

(<https://helsedirektoratet.no/Lists/Publikasjoner/Attachments/970/Trivsel%20i%20skolen%20IS-2345.pdf>). Lest: 27.04.2016).

Kaland, Nils (2008). *Det var en lettelse å få vite hvorfor jeg ikke var som andre*": Om å få stilt en autisme- eller Asperger syndromdiagnose. Tidsskrift for Norsk Psykologforening (http://www.psykologtidsskriftet.no/index.php?seks_id=38145&a=3). Lest: 15.05.16).

Kaland, Nils (2014). *Sosialinkludering eller utstøting? I: Autisimeforeningen (2014). Autisime i dag.* (https://issuu.com/autisimeforeningen/docs/aid_2014-trykk01cropped). Lest: 30.05.16).

Martinsen, Harald, Terje Nærland, Kari Steindal og Stephen von Tetzchner (2006). *Barn og unge med Asperger syndrom. Prinsipper for undervisning og tilrettelegging av skoletilbudet.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Martinsen, Harald, Terje Nærland og Stephen von Tetzchner (2015). *Språklig høytfungerende barn og unge med autismespekterforstyrrelser. Prinsipper for opplæring og tilrettelegging.* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Meld. St. nr 19 (2014-2015). *Folkehelsemeldingen. Mestring og muligheter.* (<https://www.regjeringen.no/contentassets/7fe0d990020b4e0fb61f35e1e05c84fe/no/pdfs/stm201420150019000dddpdfs.pdf>). Lest: 02.06.16). Det Kongelige Helse- og Omsorgsdepartementet.

Meld. St. nr 20 (2012-2013). *På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen.* (<https://www.regjeringen.no/contentassets/53bb6e5685704455b06fdd289212d108/no/pdfs/stm201220130020000dddpdfs.pdf>). Lest: 02.06.16). Det Kongelige Kunnskapsdepartementet.

Murray, Dinah (2007). *Innledning. I: Murray, Dinah (2007). Å leve med Asperger. Åpenhet, selvtillit, diagnostisering.* Oslo: N. W. Damm og Søn.

Murray, Dinah og Mike Lesser (2007). *Kapittel 3: Trygghet og selvtillit. I: Murray, Dinah (2007). Å leve med Asperger. Åpenhet, selvtillit, diagnostisering.* Oslo: N. W. Damm og Søn.

NAV (2010) *Arbeidssøkere med Asperger syndrom. Veiledningshefte for arbeidssøkers støttespillere i NAV.*

(https://www.nav.no/systemsider/allePubliserteDokumenter/_attachment/393050?_ts=148c0b08920&download=true. Lest: 30.05.16).

Norvoll, Reidun (2009). Kap 4. *Sosiale avvik og sosial kontroll*. I: Brodtkorb, Elisabeth og Marianne Rugkåsa (2009): *Mellom mennesker og samfunn. Sosiologi og sosialantropologi for helse- og sosialprofesjonene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS

Nyheim, May, Kari Tangevold, Med Beghdadi og Nils Kaland (2013). *Sosiale historier som metode. Hjelp til å fremme sosial forståelse og fungering ved autisme og synshemming*. Oslo: Kommuneforlaget AS.

Pettersen, Roar C. (2008). *Oppgave skrivingens ABC. Veileder og førstehjelp for høgskolestudenter*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Sandsleth Gudmund (2007). *Mobbing. Forstå, bekjempe og forebygge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Tøssebro, Jan (2010). *Hva er funksjonshemming*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Vermeulen, Peter (2008). *Jeg er noe helt spesielt! Psykoedukasjon for mennesker med autisme og Asperger syndrom*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Wigaard, Elisabeth. 2014. Kapittel 3: *Kognitiv overbelastning hos personer med utviklingshemming og autisme*. I Bakken, Trine Lise. 2015. *Utviklingshemning og hverdagsvansker. Faktorer som påvirker psykisk helse*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Whitaker, Philip (2007). Kapittel 8. "Hvorfor er det så vanskelig?" *Å informere den unge om diagnosen*. I: Murray, Dinah (2007). *Å leve med Asperger. Åpenhet, selvtillit, diagnostisering*. Oslo: N. W. Damm og Søn.

World Health Organization (WHO) (2003). *ICD-10*.

(<http://www.who.int/classifications/icd/en/>. Lest: 11.08.16).